

O priamej a nepriamej úmernosti

Eva Kyselová | Monitoring divadiel (www.monitoringdivadiel.sk) | 08.07.2015

Muži aj ženy sa príliš intenzívne zaoberajú svojím zovňajškom. To je všeobecne známy fakt, nie fáma. Každý a každá sa chceme páčiť, či už sebe, alebo niekomu inému. A kto by tvrdil opak, je len pokrytcom. S tým súvisí aj proporčná dokonalosť – fyzická krása a múdrosť (nesieme si to už od antiky a len tak sa toho nezobavíme), ktorá ale vzbudzuje pochopiteľne nedôveru. Pevný normotvorný poriadok za posledné storočia stanovil jednoznačné modely – buď si pekný/á, alebo múdry/a. Rovnako sa ustálili i utkvelé predstavy o ideáloch mužskosti a ženskosti, všetci poznáme (a verím, že viacerých nás otravujú) obohraté pesničky o tom, že žena so širokou panvou bude dobre rodiť a že muž s veľkým nosom bude iste obdarený veľkým penisom. Ak pominieme, že takéto kategorizovanie je zastarané a väčšinou len odráža šírku intelektuálneho spektra spoločnosti, ktorá ich propaguje, narazíme na inú vec. A síce, ako môže takéto uvažovanie ovplyvniť psychický vývoj osobnosti, ako formuje sebavedomie a vlastne určuje aj spoločenské zaradenie. Nie je to choré (pomyslí si niekto), že sa tu tým tak obšérne zaoberám?

Možno je, ale vzhľadom na to, že Martin Casella o jednom takomto „fenoméne“ napísal komédiu, ktorá zaujala dramaturgiu divadla Aréna, snažím sa nájsť dôvody a argumenty, ktoré by mi mohli pomôcť sa v tejto mužskej záležitosti orientovať. Túto moju túžbu iniciuje práve bratislavská inscenácia. O extrémne citlivom a intímnom probléme hovorí vo forme banálne „spichnutej“ konverzačky, ktorá vyvoláva v preplnenom hľadisku nadšené ovácie a výbuchy smiechu. Sediac úplne na kraji a pozorujúc chytanie sa za bránicu si kladiem otázku, čo je také vtípné, prečo sa smejú niečomu, s čím iste mnohí/é z publika majú vlastné skúsenosti, ktoré predpokladám (napríklad aj podľa textu) museli byť niečím vážnejším, než len humornou historkou.

Great man and his small dick?!

Casellov text má pomerne modelovú výstavbu, ktorá nie je ničím prekvapivá, ale autor pracuje celkom zručne s gradáciou a buduje dramatickú situáciu z dynamických dialógov. Treba však dodať, že slovenský preklad pôsobí skôr dojmom, že je narýchlo uvarený – je totiž plný nespisovných slov, bohemizmov, s nie práve plynulým rytmom. Všetko v hre stojí a padá na slove. Na druhej strane ide o text, ktorý formou konverzačnej komédie prináša až sociologickú sondu. Nezáleží na postavení, rase, náboženskom vyznaní alebo sexuálnej orientácii, veľkosť penisu sa týka rovnako každého muža, hlavne tých, ktorí s tou svojou veľkosťou nie sú spokojní. Autor takúto vzorku ešte viac prepojí jedným spoločným bodom – írskym pôvodom. Nevedno, či je to pravda (a je to vlastne úplne jedno), ale Casella prináša podobenstvo o „vyvolenom“ írskom národe, ktorého mužskí príslušníci trpia tzv. írskou kliatbou, t. j. nedostatočnou veľkosťou penisu, teda podľa ich vlastných slov.

Hrdinovia hry Stephen, Rick a Joseph sa každý týždeň stretávajú u pastora Kevina, aby sa formou skupinovej terapie dokázali so svojim handicapom vyrovnat', naučili sa s ním žiť, boli schopní zdravých partnerských alebo aspoň sexuálnych vzťahov. Do tejto skromnej skupiny jedného dňa privedie pastor Kevin aj mladíka Keirana, ktorého trápí úplne rovnaká trauma.

Autor hry akoby zámerne vybral extrémny príklad, ktorý dokonale odráža súčasný stav spoločnosti – žijeme v bubline mediálneho (nereálneho) obrazu, ktorý neukazuje skutočnosť, ale len jej dokonalý a vákuovo zabalený obrys. Aby sme dokázali zaujať v takomto svete miesto, dosiahli cieľov, ktoré pred nás väčšinou kladie viac okolie než my sami, nutne sa dostávame pod permanentný stres, naša psychika je vyťažovaná v extrémnej forme, a preto je dnes už priam úplne bežným spôsobom, ako znova dospieť k aspoň čiastočnej rovnováhe, terapia. A nejde už len o anglosaské krajiny, návšteva psychiatra alebo psychológa sa stala súčasťou života všetkých rozvinutých spoločností.

Ide o časopriestor, ktorý sa venuje výhradne jedincovi a jeho problémom či fóbiám, na ktoré nemá inokedy čas. Skupinová terapia spĺňa okrem iného ešte ďalšiu významnú funkciu, spája ľudí s obdobnými trápeniami, pomáha konfrontovať rôzne uhly pohľadu a niekedy prináša možnosti riešenia. Pocit spolupatričnosti, že v tom nie ste sami, je jednoducho povzbudenie, ktoré nás posúva ďalej.

Žiaľ, tento aspekt hry sa vďaka atraktívnemu motívu dostáva úplne do úzadia a zostáva len malý priestor na zamyslenie. Nepomôžu ani gýčovité vnútorné presahy, charaktery postáv, ktoré predsa neodvodzujú svoju identitu len od dĺžky penisu, ale majú aj vlastnú osobnosť. Ani jedno z toho nie je natoľko presvedčivé, aby mohla hra otvoriť hlbšiu debatu o tom, prečo muži tak veľmi riešia seba samých.

Koľkokrát povieš „to“ slovo, toľkokrát si mužom?

... a inscenácia v réžii Juraja Bielika tomu teda dvakrát nepomôže. Je logické, že ide o text, pri ktorého javiskovom podaní zohráva mimoriadnu úlohu herecká interpretácia, respektíve obsadenie, možno viac než samotné režijno-dramaturgické smerovanie. Základným výtvarným atribútom je dlhé mólo, ktoré ústi do kruhového mini javiska, vystupujúc až do prvých radov hľadiska. Nie je ťažké odčítať, čo by tak mohlo znázorňovať, napríklad stoporený penis, ktorého trajektória je priam nekonečná. Z oboch strán ho obklopujú biele transparentné závesy, ktoré by asi mali vytvárať duchovnú atmosféru chrámu, keďže sa dej odohráva v kostole, kde prebieha stretnutie skupiny.

Postupne si svoje stoličky prinášajú Joseph s Rickom, do toho príde sebavedomý Stephen a napokon Kevin s nováčikom Keiranom. Usadia sa na tejto mini „forbíne“ a spustí sa slovný kolotoč. Z nesmelého Keirana sa postupne stáva sebavedomý člen skupiny, ktorý je katalyzátorom jednotlivých monológov. Je to jednoduché – každý postupne vyrozpráva svoj príbeh, za ktorým stojí ako ústredný vinník malý penis, respektíve írsky kliatba, pastora Kevina nevynímajúc. Pomedzi pikantné výrazy, ktorých sila sa ale repetíciou oslabuje a ostáva z nej len trápnosť a snaha o zaujatie, hrá monumentálna a pompézne znejúca chrámová hudba, ktorá len dokončuje nevkusne podliezavú estrádu, akú na javisku sledujeme.

Inscenácia len málo hovorí o probléme, ale veľa toho „nakecá“ okolo. Herci sa len predbiehajú, kto viac upozorní na svoju postavu (a niekedy doslova aj postavu) prostredníctvom rôznorodých synonym, akými sa penis dá pomenovať. V tej chvíli sa Martin Mňahončák vždy len prežehná, aby ako pastor Kevin upozornil na posvätný priestor. Je to len ďalšie trápne gesto, ako pridať situácii na vtip, hoci aj tu platí pravidlo, že opakovaný vtip už smiešny jednoducho nie je.

Kto sú teda muži s malými penismi na javisku Arény? Predsa typické ploché figúrky, typy, z ktorých sa na ulici vysmievame, ale tu by sme s nimi mali súcítiť. Braňo Deák je ideálnym predstaviteľom vyšportovaného mladíka Ricka, ktorý na počkanie rozdáva rozumy o tom, kde, ako a kedy pretiahol nejakú kočku, aby sme sa o ňom nakoniec dozvedeli smutnú pravdu, že svoju partnerku miluje natoľko, že ju nikdy nepodviedol. Zrazu Rick naberá ďalší a možno väčší rozmer, ktorý nesúvisí s tým, že si musí vypchávať spodnú bielizeň, aby mu narástlo sebavedomie. Čo nás núti pretrvávať vo vzťahoch, ale pritom si dokazovať atraktivitu dvorením sa okoliu? Existujeme v konflikte istoty a túžby alebo pohodlnosti a strachu zo straty zažitých stereotypov? Na tieto otázky žiaľ už inscenátori rezignovali. A tak zásadný motív Rickovho konania a jeho osobnosti, ktorá vlastne dokazuje, že sa veľkosťou penisu zaoberať nemusí, prakticky vyprchá. Deák je krásny muž, pozerá sa na neho výborne, akurát jeho Rick do publika hádže jednu repliku za druhou ako kriketovú loptičku, bez artikulácie, miestami za cenu zrozumiteľnosti, a niekedy zasa upadne do prehnaného psychologického pátosu, ktorý nesvedčí ani jeho interpretácii, ani dramaturgickej koncepcii. Tá nepracuje s psychologickou analýzou postáv, preto akékoľvek herecké snahy o emocionálne stotožnenie vyznievajú skutočne nevhodne a ešte zdôrazňujú režijnú bezradnosť.

Joseph Jána Jackuliaka je Rickovým opakom. Zabezpečený manažér, ktorý si sebavedomie pestuje akurát tak vďaka skvelému (no o dve čísla menšiemu) outfitu, nie je mačom ani omylom. Je to utiahnutý okuliarnatý „ľuťko“, ktorý si myslí, že kvôli malému penisu sa mu rozpadlo manželstvo. Na druhej strane si uvedomuje poslanie byť dobrým otcom dcér, vníma dôležitosť výchovy, no súčasne by si – tak ako každý z vybranej spoločnosti – chcel aj poriadne zasúložiť. Hercovi chýba koncentrácia (to je ale problém celého hereckého kolektívu), vlastne nebuduje postavu, len napĺňa typ, ktorý stvárňuje – outsidera, ktorý si za nevydarený život môže sám.

Trojlistok stálych členov doplní pomerne nepravdepodobná postava Stephena – mužný, vysoký policajt, a ešte k tomu gay s malým penisom. K úplne dokonalému konštruktúmu mu chýba už len židovské vierovyznanie. Marek Majeský štylizuje Stephena na pomedzí namachrovaného frajera, ktorý v koženej bunde a vysokých martenskách pripomína skôr prestarnutého pankáča než strážcu zákona. Majeský expresívne exhibuje, vychutnáva si každú nadávku, ktorú vypustí z úst, ale keďže sa na ňu tak veľmi koncentruje, vychádza z jeho úst viac-menej strnulo, neprirodzene. Čím viac sa snaží jeho Stephen byť bezprostredným, tým viac je Majeský spútaný postojom alebo gestom. Jednoducho je nedôveryhodný, chýba mu vtip a iskra. Na druhej strane je chvályhodné, že sa herec vyhol prvoplánovým klišé v zobrazení gaya v gestách alebo hlasovej polohe.

Pastor Kevin Martina Mňahončáka sa zato ošúchaných obrázkov kňaza drží až príliš. Neustále karhavé pohľady nahor, prežehňávanie, ukazovanie prstom do neba vytvárajú dojem karikatúry. Pastor Kevin má byť skutočným stmelujúcim prvkom kolektívu, rešpektovaným dôverníkom. No je skôr len ďalším do partie, čo sa vlastne aj potvrdí, keď v nestráženej chvíli sám prizná rovnaký telesný problém. Obzvlášť zaujímavá je Kevinova prehistória – stal sa kňazom kvôli nevydarenému milostnému vzťahu, ale tento motív je podobne ako u ostatných len explicitne opísaný, nie analyzovaný, nehľadá sa súvislosť, ako môže negatívna sexuálna skúsenosť formovať vzťah k viere.

Keiran Juraja Loja je už na pohľad iný. Vo vyťahanom svetri pripomína skôr dievčenské „independent“ idoly typu Kurta Cobaina, ktoré priťahovali práve nedbalým, až zanedbaným zovňajškom, no pevným telom a citlivou dušou, prsto sen každej z nás vo veku 12 – 16 rokov. Keiran je rovnaký, prišiel do skupiny, lebo má pred svadbou s dievčaťom, ktoré miluje, ale bojí sa s ňou začať sexuálny život (ako správny rebel je samozrejme panic). Jeho strach plynie z možného zlyhania, a teda rozpadu vzťahu. Túto zaujímavú rovinu Keiranovho uvažovania a vnútornej neistoty akoby inscenátori nepostrehli alebo jej neprikladali význam, čo je veľká škoda. Loj sa síce snaží priniesť obraz uvažujúceho, až moralizátorsky znejúceho, ale zakomplexovaného mladíka, ale podobne ako jeho „spoluhráči“ upadá do neprijemne pôsobiacich a falošných kliše polôh, ktoré striedajú nadsádzku s melancholickou emocionalitou. Pritom ide o ústrednú postavu, ktorá jednak rozširuje okruh, čím sa len upozorní na nekonečnosť problematiky, ktorá sa musí neustále diskutovať a nikdy sa nedá uzavrieť, jednak sa dostáva ostatným hlbšie pod kožu a stáva sa akoby tým pravým terapeutom, pretože ho nezaujímá, že Stephen, Rick a Joseph majú malé penisy, ale ako s tým žijú, ako to ovplyvňuje ich vzťahy.

Je škoda, že sa tvorcovia mnohých ďalších potenciálnych rovín textu vzdali a dobrovoľne sa zapredali len povrchnej výkladnej skrini instantného, sexistického vtipu. Smutné ale je, že im na to publikum letí ako včely na med. Čím viac sú situácie len predvádzaním vulgárnych prívlastkov mužského tela, tým viac sa diváci dostávajú do varu, alebo povedané veľmi vecne, čím viac sa na javisku nič nedeje, tým viac to publikum baví.

Čo s tým?

Nemyslím si, že Írska kliatba nepatrí na javiská, skôr je diskutabilné, do akej miery zapadá do dramaturgie divadla Aréna. Alebo je dramaturgia natoľko zaujatá snahou vyhovieť všetkým diváckym vrstvám, že sa pokojne uspokojí s umelecky podpriemernou zábavou? Ako inak si vysvetliť, že scéna, kde je možné vidieť dokumentárne inscenácie vyrovnávajúce sa s našou minulosťou, kontroverznými témami, odvážne reinterpretácie klasiky, ale aj brilantné komédie, rezignuje na inú, než povrchnú zábavu?

RECENZIA

Martin Casella: Írska kliatba
Preklad: Jozef Timčák, Natália Lokajová
Dramaturgia: Zuzana Šajgalíková
Scéna a kostýmy: Zuzana Formánková
Réžia: Juraj Bielik

Účinkujú: Braňo Deák, Ján Jackuliak, Marek Majeský, Juraj Loj, Martin Mňahončák

Premiéra: 16. 5. 2014 (písané z reprízy 14. 12. 2014)